

שנים ילדה לי אשתי

וַיִּגֶשׁ אֱלִיּוֹ יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֱלֹהֵי יִדְבָר נָא עֲבֹדְךָ דָּבָר בְּאֶזְנֵי אֱלֹהֵי וְאַל יִחַר אַפְּךָ בְּעֲבֹדְךָ כִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה: (בראשית מד יח.¹)

בראשית רבה פרשה צג סימן ד - חבל בחבל ונימה בנימה

"מים עמוקים עצה בלב איש, ואיש תבונות ידלנה" (משלי כ ה) - לבאר עמוקה מלאה צונן והיו מימיה צוננים ויפים ולא הייתה בריה יכולה לשתות הימנה. בא אחד וקשר חבל בחבל ונימה בנימה ודלה הימנה ושתה. התחילו הכל דולים הימנה ושותים.² כך, לא זו יהודה משיב ליוסף דבר על דבר, עד שעמד על ליבו.³

וַיֹּאמֶר עֲבֹדְךָ אֲבִי אֵלֵינוּ אַתָּם יִדְעֶתֶם כִּי שָׁנִים יִלְדָה לִּי אִשְׁתִּי: וַיֵּצֵא הָאֶחָד מֵאִתִּי וַאֲמַר אֶךְ טָרֵף טָרֵף וְלֹא רָאִיתִי עַד הַנֶּה: (בראשית מד כז).

בשיא הנאום מצטט יהודה את יעקב כמי שאמר לאחי יוסף: "אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי" שתי מילים בולטות כאן: **אשתי ושניים**. "אשתי" – ומה עם לאה, היא איננה אשתו של יעקב? ו"שניים" – איפה שאר הילדים ילדי לאה? עוד מוסיף כאן יהודה שאבא יעקב סבור ש"האחד" – הוא יוסף, נטרף בדרך וכבר אינו בין החיים.⁴

ואנו שואלים: מה עושה כאן יהודה בן לאה? והרי פשיטא שאם רחל היא האשה של יעקב (העיקרית, היחידה, החבירה, האהובה, להלן בפרשנים), אזי בניה הם הבנים שלו וכל השאר (כולל יהודה עצמו) הם בדרגה נחותה יותר! ויש גם פרשנים שמסבירים ששנאת האחים ליוסף, ממנה החל כל סיפור יוסף ואחיו, מקורה בתקדים של בני הפלגשים וישמעאל אצל אברהם ועשו אצל יצחק. זה מה שהדאיג את האחים עד כדי רדיפת יוסף ומכירתו. בכורה רצית – מכירה חטפת. סוף דבר, האם יש כאן מהלך מתוחכם ומכוון של יהודה, "דיבור לפי תומו" – משיח דרכו, או מעידה שנהפכה לטובה ולהצלחה שלא במתכוון?

אנו ממליצים לעצור כאן ולקיים סבב דעות סביב שולחן שבת: מה פשר דברים אלה של יהודה, והאם לדעתכם תרמו דברים אלה להחלטתו של יוסף להתגלות לאחיו?

רמב"ן בראשית מד כז - פרשת ויגש – רחל היא האשה של יעקב

אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי - אם יאמר שהוא יחיד לאמו, מה טעם בזה שתדד שיבתו ברעה שאולה, אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים, ואמו כבר מתה, לא תבכה עליו בפניו.⁵ אבל הטעם, כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל, וזה טעם ילדה לי "אשתי", כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים, ושמתי אהבתי בהם כאלו הם יחידים לי, והשאר כבני פלגשים הם אלי.⁶ ואחיו מת, וזה לבדו בני יחיד אשר אהבתי.⁷

¹ נאום יהודה הוא ללא ספק מלאכת מחשבת ספרותית ממדרגה ראשונה. המנגינה העולה ממנו היא שילוב של תכנים ורגש - פריטה עדינה ומדויקת על נימי הנפש העדינים ביותר, לצד טיעונים שכליים מנומקים היטב. כבר טעמנו מעט מדבש נאום זה בדברינו [היו דבריו של יהודה נראים לכל צד](#), והתמקדנו גם [בפירוש רמב"ן לנאום זה](#). הפעם נוסיף נופך שישלים את הנ"ל. מקום הניחו לנו פרשני המקרא הקלאסיים והמאוחרים להתגדר בו.

² ראו משל החבל בחבל ומשיחה במשיחה גם בשיר השירים רבה פרשה א על אמצעי המשל שיצר שלמה: "לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה צוננים ומתוקים וטובים ולא הייתה בריה יכולה לשתות ממנה. בא אדם אחד וסיפק לה חבל בחבל משיחא במשיחא ודלה ממנה ושתה התחילו הכל דולין ושותין".

³ נאום יהודה לא חמק כמובן גם מספרות המדרש והמשל. ראו בסימן ג שם: "תפוחי זהב במשכיות כסף, דבר דבור על אופניו (משלי כה יא) - ... מה אופן זה מראה פנים מכל צד, כך היו דבריו של יהודה נראים לכל צד בשעה שדיבר עם יוסף". עוד שם על ריבוי הגישות: "ויגש אליו יהודה - אין לשון ויגש אלא לשון שלום ... ר' יהודה אומר: אין לשון ויגש אלא לשון תנחומים ... ר' נחמיה אומר: אין לשון ויגש אלא לשון קרבן ... ר' יוסי אומר: אין לשון ויגש אלא לשון נזיפה ... ר' נתן אומר: אין לשון ויגש אלא לשון גישוש". ואנחנו מבקשים הפעם לגשש ולהתגושש בדברי תורה, בהקשר עם הפסוק הבא:

⁴ יהודה לא מספר כמובן את סיפור כתונת הפסים.

⁵ לאבא יש הרבה ילדים מהרבה נשים. לאמא יש רק את הילדים שלה. כשילד נפטר הוא מת לאמו יותר מאשר לאביו. האם היא בעיקר ו/ו שמתאבלת – לאבא יש ילדים אחרים.

⁶ אבל לא ככה אצל יעקב, אומר יהודה ליוסף, מבאר רמב"ן. ליעקב הייתה רק אשה אחת וממילא רק שני בנים! כל שאר הילדים הם כבני פלגשים!! כולל יהודה הדובר!!

⁷ ובנקודה זו 'תפס' יהודה את יוסף שומע כאן לראשונה שיעקב חושב שהוא מת "טרוף טרוף יוסף" ואם כעת גם בנימין לא יחזור, אזי לא נותר כלום מהאשה האמיתית (שנפטרה כבר בדרך לחברון) ושני הבנים! אולי זה מה ששכנע את יוסף להפסיק להתנכר.

ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה: "כרחל וכלאה אשר בנו שתיים את בית ישראל" (רות ד יא), "ויקרא לרחל וללאה השדה" (לעיל לא ד), כי היא הקודמת במחשבתו:⁸ ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה (להלן מו יט) "בני רחל אשת יעקב", כי היא תקרא אשתו באמת בלא מרמה. ולדעתי היה זה מפני שהזכירה שם בין השפחות. וכבר הזכרתי כן (לעיל לא לג):⁹

אלשיך על הפסוק - מיוחדת ועיקרית

אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי המיוחדת ועיקרית לי, כי יגדל כאב צרת זרעה בעיני:¹⁰

"מים שלנו" – פרשנות מודרנית¹¹

שתי שאלות שאלנו:

1. מה פשר הפסוק הנ"ל מפיו של יהודה, בו הוא מצטט את יעקב אביו: "כי שנים ילדה לי אשתי"? מה גרם לו לומר דברים אלה?
2. האם לדעתכם תרמו דברים אלה להחלטתו של יוסף להתגלות לאחיו?

באשר ליהודה ("וזאת ליהודה ויאמר"), נראים הדברים שהוא "משיח לפי תומו" – דברים כנים היוצאים מהלב (בתקוה שייכנסו ללב...), אך היא הנותנת! יד ההשגחה הנעלמת הציפה את מחשבות האחים, שמתחילת פרשת וישב רואים כיצד אביהם אוהב את יוסף מכל אחיו. אין צורך להוסיף שיהודה חשד ששליט מצרים מולו הוא עומד הוא יוסף,¹² הכל נמצא במקרא בתחילת פרשת וישב. מה שנשמר כל העת "בבטן", צף ועולה כאן ובדיעבד סייע להתגלות יוסף (כמוסבר להלן). בין כך ובין כך, יהודה מגלה כאן גדלות נפש מאין כמוה! הבן הבכיר והמוביל של בני לאה 'מודה' בפתיחות שאין כמותה, שרחל אם יוסף היא האשה של יעקב ובניה הם האהובים.

יוסף?

הוא שומע מפי מנהיג האחים שרחל אמו היא **אשת יעקב**! "שנים ילדה לי אשתי" מצטט יהודה את יעקב! והרי הוא השני שכעת אחיו מודים בגדולתו! הימשיך להתנכר? האם גם אמירה זו היא חלק מהגשמת חלומותיו של יוסף? ראש האחים מכיר בגדולתו וחביבותו אצל אבא יעקב!

ואחרי כל זאת, נשמח לקבל תשובות שואבי המים בשמחה ובששון.

שבת שלום

⁸ ובעקבות רמב"ן, כך גם רבי בחיי בן אשר על הפסוק: "ילדה לי אשתי. היה ראוי שיאמר: ילדה לי רחל, אבל הענין כי לא לקח אשה מדעתו כי אם רחל ולכן יאמר עליה "אשתי", כלומר שלא נולד לי מאשה שהיא אשתי ברצוני רק שנים ושמי עליהם אהבתי כאילו הם יחידים, והשאר כבני הפילגשים הם אלי". ובפירוש שפתי חכמים: "ויש לומר מדכתיב לעיל: שנים ילדה לי אשתי, הכי פירושו שנים ילדה לי והיא אשתי, רוצה לומר המיוחדת לי, לפי שעיקר דירתו היה אצל רחל משום הכי היה מתאבל על רחל, ועל ידי יוסף היה מתנחם, וכשמת יוסף ונשאר בנימין הייתי מתנחם בו על אמו ועל אחיו, ואם ימות זה דומה עלי כאילו שלשתן מתו ביום אחד". שני פרשנים אלה 'עלו על הנקודה' ושמו לב לדברי יעקב המיוחדים בפסוק זה, אך מקבלים את הדבר כפשוטו ומובן. ניחא שרחל מוקדמת ללאה בכל מקום במקרא, אבל לכנות את לאה פילגש ואת בניה בני פילגשים? וכל זה מפני יהודה בן לאה!!

⁹ סיוע נכבד מהמקרא לפירוש רמב"ן מצוי לכאורה בהמשך הפרשה, ברשימת בית יעקב היורדים מצרימה (מו ח-כו), בפסוק: "בני רחל אִשֶּׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וְבִנְיָמִן". ראו דרשת בראשית רבה עג ב על פסוק זה: "מי היה ביתו של אבינו יעקב, לא רחל? בכולם כתיב: ובני לאה בכור יעקב ראובן, ובני זלפה שפחת לאה גד ואשר, ובני בלהה שפחת רחל דן ונפתלי, וברחל כתיב בני רחל אשת יעקב". כך גם במדרש במדבר רבה יד ח, רש"י בפרשתנו (בראשית מו יט) ועוד. אך רמב"ן לא מוכן להסתייע במקור זה מסיבות של קריאה בפשט הפסוקים. נחזור לנושא המרכזי שלנו: מה פשר דברי יהודה ליוסף (הוא עדיין שליט מצרים בעיניו): וַיֹּאמֶר עֲבָדְךָ אֲבִי אֱלֹהֵינוּ אֲתָם יְדַעְתֶּם כִּי שְׁנַיִם יָלְדָה לִי אִשְׁתִּי?

¹⁰ ובפירוש מלבי"ם: "שנחשב אצלי לא היו לי רק שני בנים, כי היא אשתי העקרית ובניה הם עיקר בני". מיוחדת ועיקרית, גם "קודמת במחשבתו" – אבל לא יחידה! ומה שמתמיה בפרשה קטנה זו היא שתיקתם של מרבית הפרשנים הקלאסיים: רש"י, אבן עזרא, רד"ק, רשב"ם, אור החיים, ספורנו, כלי יקר ועוד. מה פשר שתיקה זו? הכל פשוט וברור?

¹¹ לפי שלא מצאנו תשובה שהניחה את דעתנו, וטרם הגיעותנו תשובות שואבי המים, נשים סכין בלוענו ונציג את תשובת "מחלקי המים". אך בקשתנו שטוחה מכל מי שיגלה תשובות שנשתרו מאיתנו, אנא יחיש בעדנו את שמועתו הטובה והנאמנה.

¹² ראינו פעם דעה כזו במפרשים, וחמקה ונעלמה מאיתנו. זו אולי נטיית הלב שלנו כמי שיודעים את המשך הסיפור וחושדים ביהודה שבשלב זה גם הוא כבר הבין (חשד) שהאיש מולו הוא עומד, הוא יוסף.

מחלקי המים

מים אחרונים: האם בברכת יעקב לבניו, בפרט הברכה ליהודה: "יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך: גור אלה יהודה מטריך בני עליה ... לא יסור שבט מיהודה ומחזק ממין רגליו וכו'". - תפס יעקב את עצמו והבין את המעשה הגדול שעשה יהודה שבזכותו ניצל בית יעקב ונשאר שלם, שלא כאבותיו? האם "בני אביך" הבאים להשתחוות ליהודה הם הם השניים שילדה לי אשתי?